

ПРОСТІР ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ВИВЧЕННЯ В СУСПІЛЬНИХ НАУКАХ ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

*Андрій Кузишин,
декан географічного факультету*

Простір вивчається в багатьох науках та може бути фундаментальним об'єктом дослідження. Сьогодні значна частина з них, опираючись в своїх дослідженнях на простір, в тій чи іншій мірі користується змістовими та формалізованими властивостями і характеристиками простору.

Ключовими рисами простору виступає його потенціал (– здатність задовольняти певні потреби суспільства) та геопросторова організація (– процес внутрішнього поділу, об'єднання і системоформування, виконання її внутрішніх і зовнішніх функцій) [3, с. 73].

Важливо розуміти, що концепт «простір» часто співзвучний з поняттям «територія».

Проаналізуємо ключові практики оцінки території в сучасній науковій літературі.

Швейцарський географ Клод Раффестен (2012) розглядає території як такі, що виникають із соціальних взаємодій [7]. Для нього територіальність може розглядатися як процес, створений різними стосунками між індивідами, групами та їх ширшим соціальним середовищем.

Стюарт Елден припускає, що території відображають відмінний спосіб соціальної та просторової організації, пов'язаний із певними способами просторового мислення. На його думку територію можна розглядати як раціоналізацію простору, яка виникла через ряд соціальних і політичних практик; а територіальність, дозволяючи класифікацію та диференціацію, є результатом способів уявлення простору. Територія – це щось «сформоване безперервними процесами трансформації, регулювання та управління» [4, с. 17].

Роберт Сакс наголошує на інструментальній природі територіальності. Це означає, що територіальність глибоко вкорінена в суспільних відносинах, тому території, не будучи природними утвореннями, є результатом соціальних практик і процесів і створюються за певних умов, щоб служити певним цілям.

Кожна територія відзначається власними властивостями (природні, суспільні, просторові), відношеннями (просторові, положення, функції) та процесами (системо формування, інтеграції, диференціації) [3, с. 72]. Аналіз території проводиться з позиції місцеположення об'єктів, просторового відношення і взаємодії, за їх просторовою впорядкованістю та організацією.

У наших дослідженнях [1, 2] ми вже відзначали, що просторова організація суспільства є детермінованою яскраво вираженими рисами: густота,

якісний стан, соціально-географічна диференціація населення, рівень економічного розвитку регіонів. Це можна оцінити через поширення політичних явищ, формування регіонально-політичних відмінностей тощо.

Для підготовки фахівців в суспільних науках важливо розуміти простір як основу формування цілісних наукових знань та орієнтації в середовищі, в тому числі фахового спрямування.

Простір повинен бути зрозумілим та співмірним через свої відносини до тих видів діяльності, які ми визначаємо як територіальні. Таким зокрема виступає власне поняття «територіальності». Ще в 1983 р. Роберт Сакс визначив її як діяльність, спрямовану на формування впливу на сутність території. Саме територіальність обґрунтовує одну з основних одиниць просторового дослідження в багатьох науках – територію держави.

Зазвичай територію можна розглядати з двох вимірах.

Перший з них передбачає оцінку території з інституційної позиції. Виходячи з неї територія розглядається як політичний інститут (своєрідна інституалізація території). В цьому випадку територія розглядається як формальний регіон, що має формально-правовий статус. Окрім власне державної території в даному випадку мають розглядатися владні структури регіонального та низового рівня, представлені на даній території. Щоправда, не завжди адміністративно-територіальні одиниці виступають активними суб'єктами дослідження. Перепоною цьому може бути ситуація на рівні територіальних громад, котрі в межах певної території не завжди можуть виступати консолідовано або не мати певних політичних інтересів.

Згідно з другим підходом територію доцільно розглядати з усупільненої позиції. У відповідності з цим підходом суб'єктом наукових досліджень мають виступати територіальні спільноти. Акцент зроблено на об'єднанні людей за територіальною ознакою для відображення власних політичних інтересів поза зв'язком з адміністративно-територіальним устроєм. Важливою рисою такого підходу є комунікативність. Адже саме політичні комунікації формують суспільство, котре представляє собою географічно компактний згусток політичних комунікацій. Основним результатом такої діяльності виступає політична взаємодія територіального рівня з метою або консолідації суспільства або виділення рис його поляризації в результаті взаємного відштовхування проживаючих на сусідніх територіях соціальних груп (це власне і буде суспільно-територіальним ефектом, що може мати різновекторне спрямування, формуючи активізацію та актуалізацію геополітичного простору).

Власне риса ідентичності часто виступає ключовим індикатором політико-географічного розуміння території (прикладом можуть бути процеси «регіоналізму» або «націоналізму», що свідчать про більш високий рівень розвитку політичних регіональних інтересів суспільства). Опираючись на усупільнений підхід, можна розглядати територію як елемент політичної еліти

– політичне лідерство, що може мати загальнодержавний або субрегіональний характер.

Зрозуміло, що після того, як територія буде сприйнята як просторовий контейнер, в якому люди соціалізуються через різні соціальні практики та дискурси, її сприйняття та значущість зростатимуть. Для фахівців різних напрямків підготовки розуміння простору буде співмірним з предметним полем дослідження контурної науки. А. Паасі припускає, що матеріальне та символічне поєднується через територію, так що земля контролюється, а символіка, пов'язана з нею, живиться завдяки соціальній ідентичності людей [5]. Таким чином, простір є не просто продуктом соціального; скоріше, вони тісно пов'язані разом. Дж. Пейнтер стверджує, що території є результатом соціальних практик і зміцнюються через накопичення, здавалося б, банальних адміністративних процедур [6]. Такі речі, як збір і виробництво регіональних статистичних даних і розробка регіональних економічних стратегій, надають матеріальній формі територіальним конфігураціям і створюють відчуття суміжності та узгодженості. Зрештою, територія тісно пов'язана з дискурсами та практиками влади та контролю, які, у свою чергу, служать для відтворення території.

Список використаних джерел

1. Кузишин А.В. Значення категорії «територія» для політичної географії. Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Зб. наук. праць. Херсон: ПП Вишемирський, 2013. С. 106-110.
2. Кузишин А.В. Категорія «політичний ландшафт» в політико-географічних дослідженнях. Географія, екологія, туризм: теорія, методологія, практика. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-ряччю географічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (21-23 травня 2015 р.). Тернопіль: СМП «Тайп», 2015. С. 111-117.
3. Шаблій О.І. Основи суспільної географії. 2-ге видання. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 296 с.
4. Elden S. How should we do the history of territory. *Territory, Politics, Governance*, 2013. 1 (1), 5-20.
5. Paasi A. 'Territory', in J. Agnew, K. Mitchell and G. Toal (eds), *A Companion to Political Geography*, Malden, MA: Blackwell, 2008. pp. 109–122
6. Painter J. Rethinking territory. *Antipode*. 2010, 42 (5), 1098–1118.
7. Raffestin C. Space, territory and territoriality. *Environment and Planning D: Society and Space*, 2012. 30 (1), 121-141.